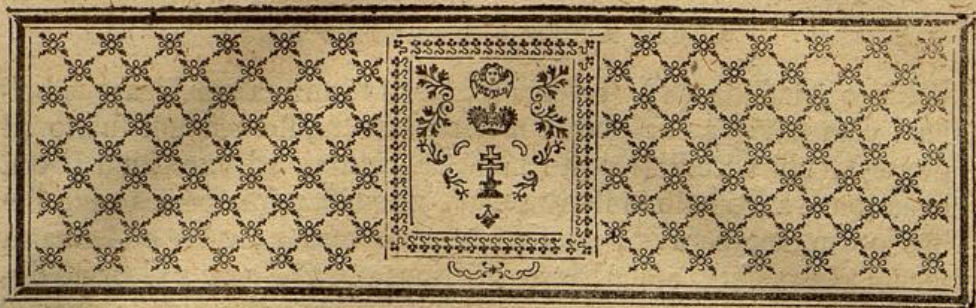

CASPARIS URSINI VELII
DE
BELLO PANNONICO,
à
FERDINANDO I CÆSARE,
ET
REGE HUNGARIÆ CUM JOANNE, COMITE SCEPUSIENSI,
REGNI ÆMULO, FELICITER GESTO,

LIBER I.

FERDINANDUS cum exercitu in Hungariam proficiscitur; fortuna belli usque ad prima regni comitia, anno MDCLXXVII. pridie Nonas Octobris Budæ celebrata.

Posteaquam nihil prætermisum fuit eorum ab inclyto Rege Ferdinando, quibus benigne admonitus Comes Cepusienfis, regno, quod summa injuria ac per vim occuparat, abiret; rex tandem jus suum armis exequi coactus, extemplo Marchionem Casimirum Brandeburgensem, summum in exercitu imperatorem creavit: qui commodum inito tanto magistratu, caduceatorem cum literis Budam ad Comitem misit, bellumque illi, jam hosti

A. judi-

judicato, indixit (1). Interea temporis tormenta machinasque bellicas cum navigiis, ac cætera materia directæ, sternendum subito ad pontem, ubi necessitas postulasset, fabricatis, ad exercitum, qui haud longe a Posonio in stativis erat, præmisit; ipse paucis post diebus quam hæc curavit, cum equestribus turmis, quas e Germania secum adduxerat, adjunctis auxiliariis copiis, quæ a Georgio duce Saxonæ, & principe Ericho Brunshvicensi regi auxilio promissa, in hoc bellum venerant, Vienna una cum ducibus illorum Hevero comite a Mansfeld, & Gebhardo a Jauch digressus trans Danubium, postridie cum exercitu se conjunxit, ac deinde propius Posonium movit. Ibi castris propter mœnia collocatis, præsidia in arce Posoniensi, tametsi nihil adversus oppidum & milites aperte molirentur, tamen quod conflata essent ex solis Pannoniis, Marchio veritus, ne, posteaquam exercitum abduxisset, animi illorum alio inclinarentur, omnino tentaturus erat oppugnationem, nisi hac conditione, præter cæteras præcipua, deditio facta fuisset, videlicet: ut in præsidiis essent, intra arcem recepti regii milites bis tanto plures quam Pannonii; ubi verò rex potitus esset Buda, tum arx illa tota fieret suæ potestatis. Iisdem ante conditionibus arx Deben, sita ad confluentes Marchæ ac Danubii, dedita est. Inde ab exercitu missus Joannes Catzianer cum D. equis, ac peditatu circiter duum millium, adhibitis tormentis, Tyrnaviam, ni imperata faceret, oppugnatum. Oppidum ingenti in planicie positum crebris turribus & propugnaculis, aggereque & fossa egregie communitum est. Sed neque Tyrnavienses sustinebant oppugnationem, quin confestim sub adventum nostrorum apertis ultro portis nostros acciperent; cum essent pridie quam sese dederent, a præsidariis equitibus, a comite Cepusienfi jampridem eo missis, tum, per speciem cum nostris leve prælium committendi, inopinata fuga elapsis, turpiter deserti. Reductis a Tyrnavia copiis, exercitus navi flumen transmisit; inundante enim Danubio, & effusius profluente, propter navigiorum paucitatem, quæ supra diximus eum in usum facta, amnis ponte jungi non potuit. Sub id tempus tria peditum millia, mercede e Germania accersita, lectissimorum hominum, ac

rei

(1) Exile admodum ac præceps exordium; sed jam prævie monui, qui proxime præcedebant, libros a diligentissimo quoque LAZIO frustra olim esse quæsitos. Sint lectoribus grati, qui superant, & sine culpa, quod in publicam demum lucem prodeunt: cum vel hi facile omnibus sint persuasuri, URSINUM VELIUM, scriptorem cultissimum, præstare omnino minima etiam sui parte vivere, quam totum æmori.

rei militaris usu præstantium, duce Marco Pfithich & Eckio a Reuschau, secundo flumine advecta, cum exercitu se conjunxerunt. Suevici erant sanguinis omnes, e gente cum alias ad res quascunque obeundas imprimis habili, tum usu ac ratione bellorum exercitatissima. Jam vero cum multum adjumenti res ad omnes bene feliciterque gerendas, & suscepti ad confectionem belli allatura esse videbatur regis Ferdinandi præsentia; ipse impiger & alacri animo, III. calend. Septemb. equites circiter DC. majore ex parte cataphractos, aureo sagulo super arma indutus, sub signis regiis eduxit; ac primo quidem calendas Augusti ad fines Pannoniæ progressus, scite ordinatis copiis & luculenter, post factam salutationem a primoribus regni, qui Pofonio illuc venerant, honorifice admodum exceptus est. Erant vero primi nominis Pannonii, Stephanus a Bathor Palatinus, Thomas Berexafius antistes Vesprimienfis, Alexius Turzo, Nicolaus Gerendi, Ladislaus Episcopus, cognomento Macedonicus, Caspar Horrvat, Thomas Nadasdinus, tum plerique alii, qui CCCC. equis comitati, ad fines regem, per collem sensim ac leniter declivem cum turmis equitum descendente, opperiebantur; qui citra viam, qua limes Pannoniam ab Austria determinat, substitit. Ibi Palatinus salutato, ut ante dictum est, rege, orationem Pannoniorum nomine omnium, sed lingua vernacula, bene longam, ac rebus & tempori accommodatam habuit; quam interpretatus fuit latine Ladislaus Macedonicus. Initium dicendi fecit a clade proxima, & regis Ludovici miserando interitu; altius & a capite causas electionis, superiori hyeme Pofonii confectæ, repetens, commemorata claritate majorum, & principum, qui ex inclyta domo Austriæ innumerabiles, tanquam ex equo Trojano, prodierunt, felicitate; itemque fratris Cæsaris Augusti & invicti principis potentia; postremo suis ipsius dotibus plane regiis enumeratis, cohortatus est eum, ut finibus superatis secundis auspiciis, pacate terram Pannoniam ingrederetur, atque haud gravate regni ipsius gubernacula capefferet; compressis intestinis discordiis, hostes domesticos eradicaret, arceret externos: sola, ac nationes, regno Hungariæ subjectas, partim vi & injuria armorum quasi abscissas adfereret, partim vastitate illata a crudelissimis hostibus deformatas, quatenus ejus fieri posset, reficeret ac instauraret: integraret denique regnum misere luxatum, ac pene articulatim convulsam: postremo immunitates, jam olim a regibus, cunctis ordinibus con-

cessas, & ipse ratas haberet, interpositoque jurejurando, ut mos tenet antiquus, adprobaret. Ad hæc, jussu regis, doctor Beatus, præfectus Horbenſis jurisconsultiſſimus, appoſite reſpondit; affirmans, gratam eſſe ſalutationem regi, qui modis omnibus annixurus ſit, ne ipſos poenitere unquam poſſit juſtæ præſertim electionis: quæ petiſſent, daturum effecta, minimeque ad irritum caſuras eſſe ſpes eorum. Quod vero contra gentis ſtatuta, ac fœderis pactiones armatus cum exercitu veniret, id ſic interpretarentur; ſe regnum minime oppugnatum, ſed ab injuria violentiaque tum inteſtinorum hoſtium tum externorum deſenſum ire. Inde edito iterum tubarum ſonitu, rex e veſtigio ſinibus ſuperatis, ſtatim ut ex equo deſiliit, Thoma Veſpri- mienſi Epifcopo verba præeunte, juſjurandum dixit.

Topogra-
phia Alten-
burgi Hun-
garie.

Hæc ubi rite peracta fuerunt, inſcenſo rurfus equo, recta ad Ovvarum, confociato Pannoniorum equitatu, ipſe cum primoribus Hungarorum Bohemorumque & Germanorum, quo jam pridem exercitus pervenerat, contendit. Arx ea in plano ſita, Danubio adjacet, quæ fluminis parte circumducta, ac, quoties uſus poſtulat, latiffime effuſa, ac proinde aditus omnes intercludente, etiam potentiſſimo cuius hoſti ſpem adimat expugnandi & occaſionem. Ædes in arce ſacra præalto fornice treis ſupra contignationes ſuſtinet, regiis cubiculis & cœnatione exornatas. Adhuc citra Ovvarum regi accedenti ab exercitu occurrerunt aliquot turmæ equitum, & luculentæ armorum fulgore catervæ, diverſis locis ex ſylva proxima emerſæ, ac ducem Caſimirum & comitem Mansfeldenſem ſecutæ.

Jam ut omnes exiſtimare poſſint, bellum hoc inſtinctu numinis fuſceptum, ejusdemque ductu adminiſtratum eſſe, operæ præcium fuerit memorare prodigia, ſtatim in ipſo belli principio edita. Obſervatum eſt jam inde ab incunabilis gentis, quoties in bellum irent, aut rem aliam quamvis arduam Auftriæ archiduces inchoarent, imbres demitti repentinos ac ſalubres, nubibusque haud ita multo poſt diſcuſſis, rurfus ſolem lætiſſimum radiis clariuſ affulgere. Egreſſiente itaque rege Ferdinando urbe Vienna cum equitatu inſtructiſſimo, pluviâ de repente coortam, mox conſecuta eſt incredibilis quædam ac proſpera ſerenitas; cum prius a læva quoque tonuiſſet. Præterea egreſſos continuo, ſecundi mitioris auræ ſtatus a tergo ſecuti, ac ſigna in hoſtem dirigentes, lætum victoriæ omnibus omen præbuerunt: qui-

quibus nunquam adversis usi tantisper dum rex in castris fuit, juste pieque bellum geri non temere putaverunt. Postridie vero quam ventum est in Ovvarum, aliquandiu in concilio agitatum est, utrum rex processurus ulterius, una cum exercitu in intimam Hungariam proficisceretur, an potius ipse cum parte aliqua copiarum in Ovvaro subsisteret; duces vero & exercitus irent, arces & castella, ab hoste occupata, expugnatum, ipsumque adeo hostilem ad exercitum, si ullus uspiam appareret, recta contenderent, in æquum descendere, & cum quantavis multitudine acie decernere parati. Ibi Hungari subinde regem hortati sunt (alioquin sua sponta promptum quolibet proficisci, & cuivis discrimini sese offerre,) ut una secum iret; quandoquidem ejus præsentia res ad multas esset commodatura, ac spem fore, regio ductu auspiciisque bellum maturius ac felicius confici posse. Quorum petitioni consilia adversata sunt Germanorum ac Bohemorum, causas complures proferentium, quo minus rex aperto discrimini se committat, cujus unius in salute contineantur fortunæ tot regnorum ac nationum; ipso periclitante, manifestum in discrimen cunctos mortales rapi, omniaque ruinæ proxima esse; exercitus profligatos & concisos, incolumi rege, sarciri posse integrarique: commemorare subinde ex Ludovici interitu regni casus & ruinas consecutas; quæ illo vivente haud dubie averti potuissent, aut saltem non tam graves & multæ accidissent. Quibus rex non ita valde permotus jam tum animo magis ad eundum in castra inclinans, quam ut se intra arcis septa contineret similis militiam detrectandi, a prandio pollicitus est Pannoniis, se grate responsurum. Adhuc illis consultantibus, variantibusque studiis diverse deliberantium, nuncius supervenit e Vienna, qui regem fecit certiore de felici reginæ partu, quæ nocte proxima, priusquam illuxisset, filium ediderat. Incredibile dictu est, quanta lætitia tum perfusi fuerint animi omnium ob editam sexus virilis sobolem. Rex ipse filio auctus Bohemis illico omnem curam ac sollicitudinem absterlit de profectione, nato hærede, quam subito certam Hungaris promisit, se in diem posterum cum illis iturum, eosque, qui sua causa extorres a patria fuissent, laribus focusque suis, uxoribus ac liberis, a quibus nondum annum abfuissent, incolumes redditurum.

Sub idem tempus nuncius allatus est de interempto Joanne Nigro, qui collectitio exercitu comparato, non parvas clades intulerat, iis præsertim, qui tum rebus Cepusienfis favebant. Forte ictu sclopeti ab agresti quodam milite letali vulnere faucibus, & in pagum proximum delatus, pastoria in casa moribundus decubuit; ad quem, re intellecta, Valentinus Turca, qui a rege Ferdinando jampridem ad Joannem comitem defecerat, cum numero haud contemnendo suorum impetum faciens, refracta janua, ac perturbatis illius focis, illum semianimem trucibus oculis minaciter intuens obtruncat. Caput præcisum ac hastæ præfixum, egregium scilicet donum ac tali rege dignum, Joanni Cepusienfi Budam misit: quod pro arce ex ædium fastigio suspensum sub dio tabuit (1). Tertio nonas Augusti rex Ferdinandus, dimissis retro, unde venerant, Bohemis optimatibus, cum primoribus Pannoniæ ad exercitum profectus, mille lectissimos equites adduxit. Audito regis adventu jam castris milites exierant, præmissa cohorte, quæ vim hostium exceptura, si quis impetus fieret, longius cæteros omnes antecessit; peditatus robur insigne peramœna planicie sub duodeviginti signis agmine quadrato procedebat: utrinque equitum alæ additæ quasi latera illius tegebant. In medio tormenta vehebantur cum impedimentis cæteris: currus CCCC. continuato ordine alterum item latus muri instar tegebant; a tergo item constituti equites, qui, ne a novissimo agmine nostros lacefferent carperentve extremos, si qui modo hostes venissent, vim omnem averterent. Calones, lixæ, cæteraque imbellis multitudo procul acta, ut quæ in prælio nulli usui foret, exercitum præcedebat. Fuere in exercitu peditum ad octo millia, equitum amplius tria hominum lectissimorum, plerique omnes ex diversis regionibus nobiles, quorum & bona pars pedibus stipendia faciebat, complures ex eis veterani, usu rei bellicæ ac scientia præstantes. Rex illo die assumptis primariis viris, sed præcipue illustri viro Antonio Mendosæ, Cæsareo oratore, summæ honestatis ac prudentiæ, omnem exercitum circumequitando perlustravit. Cujus invicto robore cognito, ac viribus exploratis, jam non cunctandum esse ratus, ipse bel-

li

(1) JOANNES, cognomento NIGER, natione Thrax, quum se e sanguine principum Serviciæ, qui vulgo GOSPODARI, Græcis Despotæ, id est Heri sive Domini vocabantur, originem trahere popularibus suis persuasisset, magna eorum manu brevi collecta, Turcis perinde atque Christianis gravis esse cepit. FRANCISCI REVAI opera FERDINANDO Regi consiliatus, atque idcirco meliore fato dignus, hunc vitæ exitum habuit.

li auspex summa animi alacritate in solum hostile movens, alteris castris Jaurinum pervenit: quem antecesserat cum CCC. equitibus Thomas Nadasdinus; qui & pontem, ab adversariis disiectum, subito refecit, & illos ad deditionem, priusquam oppugnarentur, sollicitavit. Oppidani ac sacerdotes regi Ferdinando, antequam in castra veniret, ad tertium lapidem occurrerunt, sese ultro dedentes. Qui intra arcem fuerunt viribus suis diffusi, priusquam machinæ bellicæ admoverentur, & ipsi mane insequentis diei fecerunt deditionem. Milites rati ingentem prædam se adepturos, si arcem vi cepissent, posteaquam de deditione audierunt, duces increpuere; e quibus unus propterea seditiose multa locutus, jussu Imperatoris statim in arbore infelici suspensus fuit. Inde per flumen Rabam ponte, junctis navigiis, subito constructo, rex inter ordinatas equitum turmas & peditum agmina per oppidum a collegio flaminum rite exceptus, arcem sub umbella ferica ascendit. Ibi post actas Deo immortalī laudes ac gratias, præsidio CL. peditum intra arcem locato, ipse ante noctem ad castra ultra Jaurinum profectus est, stativaque habuit diei unius; quo in loco equestres suppetiæ, a Marchione Joachimo missæ, primum ad exercitum pervenerunt.

Ab Jaurino tertiis castris ventum est Comarum. Insula jacet medio in Danubio, ampla, atque ubertate rerum plurimarum foelix; porrecta in longitudinem XX. millia; latitudo, ubi maxima, in sex summum septemve milliaria patet: cuius ad finem orientem versus, ubi Danubium influit Vagus, arx sita est, Comarum appellata, tum natura loci, tum hominum opera imprimis communita; in pace, regum secessus longe amoenissimus; in bello, haud aspernabile munimentum. Ibi ad citeriorem ripam e conspectu arcis castris locatis, præsidia in ea posita confestim explosis tormentis, quibus nostros in figendis tentoriis occupatos subinde petierunt, facile hostilem animum prodiderunt. Quocirca ante noctem rex III. millia peditum, & equites ducentos levis armaturæ, additis machinis mediocribus IIII. falconeti vulgo appellantur, continuo flumen trajicere jussit, ut utrinque hostes oppugnationem expectarent: qui ex arce conspectis regiis militibus, jam tum in insulam expositis, & vallo appropinquantibus, oppidum proxime arcem immisso igni concremarunt; fortasse suspicati, nostros eo tanquam munimento usuros, cujus objectu tutius ac commodius tormenta & machinas, quibus arcem quaterent,
loca-

locare firmareque possent. Marchio porro citra flumen machinis grandioribus duabus & XX. sub noctem ad ripam adactis, trans Danubium ad primam auroram crebris ictibus arcem quatefecit. Neque vero segniter hostes, & principio intrepide, se arcemque tueri. Quin & ipsi sua tormenta, sed irrita jactatione, creberime directa in nostros exonerarunt, donec circiter meridiem dejectis nudatisque propugnaculis, defensione omissa, regis Ferdinandi arbitrio ac potestati se permiserunt: a quibus regia majestas omne jus belli abstinuit, exhibito clementiæ ac lenitatis suæ memorabili documento, antea potentiæ ac viriū exercitus sui prodita severitate. Plus famæ quam fidei habiturum est, quod adscribam; ex singulis tormentis XXX. etiam ex nonnullis XXXIII. globos citius quinque horarum spatio mirifice explosos fuisse (1). Post factam deditionem, rex ipse arcem, transmissio flumine, invisit: cui mox cum C. peditibus Germanis Ernestum a Branstein, hominem spectatæ fidei ac virtutis, præfecit. Præterea autem architecto Italo, Decio illi nomen est, sane eleganti viro, & ædificandi perito, curam injunxit instaurandi reficiendique muros, ob crebros ac vehementes tormentorum ictus ruinæ obnoxios: nisi enim tempestive hostes arcem dedidissent, ad ictus haud sane multos munitior pars & crassior muri quatefacta corruisset.

Postero die ad Thatham itum; quæ domus regia, Mathiæ impensis magnificentissime constructa, ac splendidissimum in modum ornata, duplici fossa cingitur, altera gelidis, altera thermarum aquis, proxime regiam scaturientibus, expleta; quapropter ne asperissima quidem hyeme adstricta glacie congelascit. Pone ædes ortum verus lacus mille passuum in longitudinem exundans muros una ex parte verberat; quem juxta, lenta acclivitate, colles crebris vinetis exculi assurgunt. Haud procul inde oppidum, anno superiori a Turcis captum & inflammatum conflagravit. A Thatha longius castra locata fuere, ne a flumine recederetur, quæ postridie rex erat propius Thatam moturus. Quoniam sub adventum nostrum, qui præfidii loco intra arcem erant, eo præmissis cum CCC. equitibus, comite Joanne ab Hardek & Thoma Nadasdino, sese dedere recusarunt.

(1.) Plus hoc deinceps fidei quam famæ habebit; tormenta nostra bellica celeritate vere incredibili tribus horæ momentis toties fere nunc fulminant: ita multum ingenio, plurimum industria & arte, in mutuam perniciem majoribus nostris præstamus.

runt. Rex ut alias semper, castris locum ipse capere idoneum, circum omnibus diligenter exploratis, & excubias ordinare: ac jam, quæ res nemini non queat esse admirationi, circa prima militiæ rudimenta strenui Imperatoris ac prudentis officio fungi, ac minime ignavi ducis munia obire. Mane insequentis diei, mutato consilio, rex, omiſſa oppugnatione, Strigonium iter maturare statuit: quoniam omnes exiſtimaverunt, haud quicquam obſuturum, quod longius diſtaret a flumine, ſi vel a tergo domus illa hoſtibus relicta foret. Milites in præſidiis diſpoſiti in ſe iri rati, ſtatim orta diſſenſione, increpitantes centuriones, quod pridie arcem non dedidiſſent, ex ea proſugerunt, metuentes, ne, ſi vi capta foret, omnes ad unum trucidarentur. Centuriones duos jam a ſuis deſtitutos præſecti obtruncant. Alexio Turſo cum regiis militibus centum eo proſecto, portas ultro aperiunt; qui, impoſitis juſtis præſidiis, præſectoſque Leonardo Hauſer, homine vario bellorum & longo uſu exercitato, ad exercitum jam e caſtris eduſtum ſeſe recepit: qui propter anguſtias locorum & fauces inter Danubium ac montes, ſolito tardius proceſſit, cum vix ſinguli curruſ duci, & equites bini pleriſque locis ire poſſent: hinc factum, ut bona pars circa concubiam noctem vias per impeditiores tardata, caſtra primum attigerit. Ibi ante noctem ducenti pedites cum tormentis duobus ultra flumen transportati, hoſtes, qui in curribus expeditis venientes explorandi cauſa propius ripam accedebant, extortis ſubito machinarum globis terrefactos, equis converſis protinus retro fugere coegerunt. Franciſcus Batiani, ſatrapas Croatia, qui hyeme ſuperiori ſponte ſua ad regem venerat Viennam, mox inde digreſſus, ad cœmitem Cepuſienſem defecerat, ad ripam fluminis ulteriorem acceſſit e conſpectu caſtrorum, accitoſque ad colloquium Alexio Turſone, qui propterea Danubium trajecit, diu cum eo, ſemotis arbitris, verba fecit. Inde reverſus Turſo in caſtra, regem illi facile reconciliavit.

Eodem die venerunt in caſtra Valentinus Turca & Caſpar Baxi; ille excuſavit veniendi moram, & cauſas attulit defectionis: neque enim potuiſſe per Waïvodæ ditionem tam longo itinere milites ſuos traduci in Auſtriam; neque ſi ſolus veniſſet, vel paucis admodum comitatus, ſe regi magno uſui futurum fuiſſe: ideoque opportunitatem a ſe expectatam, qua incolumes equites ſuos cum regiis copiis jungeret. Cæterum pollicitus eſt, ſe regi deinceps egre-

giam in bello ac fidelem operam navaturum. Consecutus est hunc Franciscus Batiani ferme post crepusculum; qui sub multam noctem a Turzone regis in tabernacula productus, habito cum rege colloquio secreto, mane summo insequentis diei ex castris illuc, unde venerat, reversus est. Inde castris alteris exercitus ad Istrogranum pervenit, nomen arcis amplissimæ, oppidoque, quod olim locuples admodum fuit, inditum, a Grano flumine, qui circa ea loca in Danubium influit, Strigonium vulgo appellatur (1); Arx editæ imposita rupi, & totus ille collis muro circumdatus, præter cætera tum munimenta egregia, tum ædificia, magnifica & ampla æde sacra Divo Adalberto perinsignis est. Augustum id revera templum, in quo sacellum conditum est sumptu ingenti Thomæ Cardinalis antistitis Strigoniensis (2) illustre parietibus ex porphyretico lapide; ara ipsa sustinet deas tres (3) ex marmore Lucensi: opus artificibus ab Italis haud dubie elaboratum. Ejus summa laquearia laminis inauratis cum cœlatura mirabili tectum sustinet argentatis tegulis conchæ instar fabrefactum. Oppidum propius colles, altera ex parte Danubio præterfluente olim longe maximum fuisse, ex ruinis, quæ etiamnum visuntur, facile omnibus liquet; quod aliquot retro sæculis violentissima illuvies immanium Scytharum ferro ignique funditus dirutum solo æquavit; ac postea instauratum, anno superiori profugientibus oppidanis, Turcæ agros circa late populati, ubi hominibus vacuum reperissent, sicut cætera oppida & pagos omnes, igni immisso exusserunt.

(4)

(1) Urbes arcesque nostræ nomina ferunt Slavica plerumque originis; Strigonium Slavis Ostrihom, Ostrihon, & Ostrigom aut Ostrigon dicitur, familiari videlicet rs H in ro G. conversione; quod, si loci faciem spectes, montem acutum, vel promontorium Latine non male interpretatus fueris. Hinc Elztergom Hungaricum non minus quam Strigonium factum esse existimem.

(2) THOMÆ BAKACS de ERDOED, anno cccccxcvii. a Vladislao Rege electi, Inscriptionem memorabili operi adjectam legimus ipsi anno cccccclv. quæ est talis: THOMAS BAKOCZ de ERDOED CARDINALIS STRIGONIENSIS ALMÆ DEI GENTRICI VIRGINI EXSTRUI CURAVIT. MDVII. Vide OLAHI Hungariam in Apparatu ad Historiam Hungariæ eruditissimi BELII p. 14.

(3) Id est Sanctas; quin etiam libro IV. scribere audent: tum Deos ipsos vobis redditis obstrictos; & passim alibi: sæculi, ut videtur, sui more, in BONFINIO etiam nostro a viris probis ac doctis merito reprehenso.

(4) Superat in Bibliotheca nostra codex membræus, inter eos, qui nondum recensiti sunt, 528. Fragmentum Chronici, a THUROCZIO compilati, cum libello, qui Alexander Magnus de Macedonia inscribitur, continet. Pertinuit olim ad Bibliothecam Capituli Strigoniensis. Hic fol. 30. pag. 2. adnotantur quædam, memoria posterorum non indigna, quæ cum in impressis THUROCZII Chronicis desiderantur, & historiam Urbis & Ecclesiæ Strigoniensis pulchre illustrent, digna censui, quæ hic adscriberem. Igitur memorata modo pagina ad annum cccccxix. Chronicon nostrum hæc habet. Eodem anno Dominus Csanadinus Episcopus Agriensis, filius Comitis Thomæ filii Pangarasi de Telekd de genere

(4) Cives & collegium canonicorum, tempeſtively ad regem venientes in caſtra, ultro ſe dederunt. Pridie vero quam arx oppugnari cœpta eſt, rex Ferdinandus Thomam Nadasdinum, ſublimis & impigri animi juvenem illuc miſit cum paucis admodum, qui hæc denunciaret: Si arcem ſponte ſua dedidiſſent, fore, ut incolumes cum armis & inviolati omnes exirent; ſin aliud decreſſent, regem quam primum eſſecturum, ut illos obſtinatæ temeritatis pœniteat. Præſecti, inter quos & frater germanus erat Pauli archiepiſcopi, a Joanne Cepuſienſe deſignati, arcis ipſius tum propugnaculis ac munimentis firmiſſimis, tum multitudine tormentorum cæterisque rebus ad deſenſionem hoſtium accommodatis conſiſi, negarunt, ſe arcem dedituros, antequam Fer-

dinan-

nere *Csanad*, egregius doctör in jure, multum activus ac aſſutus in omnibus ſuis factis per Papam Joannem XXII divina providentia Archiepiſcopus Strigoniensis creatur: qui mox ſanctuarium *Adalberti* glorioſi Martyris cathedralis ſuæ eccleſiæ funditus everſum, & totaliter demolitum ſectis lapidibus & dolatis, ac curioſis cælaturis, columnis duris baſibus & epiftiliis mirifice fabricatis arte latomica, & cum glorioſa teſtitudine inchoavit, ac inchoatum opus cum fenestris vitreis decorando, & exterius propugnacula faciendo, nec non totam eccleſiam tegendo celeriter & feliciter conſummavit. Nam & eandem eccleſiam tabulis deauratis, calicibus peroptimis, & ornamentis pretioſis, ac aliis utiliſſimis eccleſiarum ſuper omnes ſuos prædeceſſores magnifice & abundantius opimavit, ac uberius ſæcundavit. Mœnia etiam & turres caſtri, quæ præ nimia vetuſtate & ex negligentia ſuorum prædeceſſorum fere approximabant ruinæ, fecit totaliter renovari; turres deſtructas erigere, tegere, & omnia ſtudit curioſius meliorari. Nam & alias turres in robur caſtri quam plures altas & ſolidiſſimas ædificavit; inter quas unam arcem in debiliore parte caſtri tam fortem & altam fieri procuravit, ut omnium intuentium apparet oculis, mirabiliter venuſtauit. Et licet caſtrum eſſet inexpugnabile & firmum propter multipliciſſimam turrim, ut ſuperius eſt præmiſſum; tamen alio muro ſolido & forti uſque ad Danubium circumvallando firmius roboravit. Palatium etiam Archiepiſcopale, ab antiquo deſertum, & inhabitabile, fecit ſummo ſtudio reſtaurare; & duas capellas de latere palatii conſurgentes fecit ædificare omnium oculis gratioſas. Insuper civitatem caſtro annexam firmam ædificavit & validam, quam mœnibus ſolidiſſimis, & turribus firmiſſimis præmunivit, quam etiam *Nemeut-Varas* cenſuit appellare: in qua quidem civitate plures eccleſias fecit conſtruere, quibus debita neceſſaria largiter condonavit. Ædificavit etiam fratribus Minoribus pulchrum Cœnobium in poſſeſſione propria *Telegd* vocata, quod multis calicibus, ornamentis diverſis, libris multis & optimis liberaliter copiavit. Benediſtus Deus! qui talem præfecit Bralatum, qui poſt aurum non abiit, ne ſperavit in pecunia & theſauris; ſed omnia in uſum & utilitatem eccleſiarum conſumpſit pariter & exegit. Hactenus *THUROCZII* *Chronicon Caſtreum*; quæ eo jucundius huc tranſtulimus, quod alterum *Csanad*ium ætate noſtra in *Ceſſiſſimo* S. R. I. Principe *FRANCISCO BARKOCZY* conſeſſum nobis divina benignitate lati gratique intuemur. Deus O. M. Patris optimi & Paſtoris utiliſſima commodis publicis conſilia & propoſita feliciter ſecundet; vitamque ſimul & vires propitius concedat, quo ea omnia, quæ in commodum atque ornamentum Orbis Pannonici æternum ſapientiſſime molitur, ad exitum perducere, & ſuſcitatum e ruderibus Strigonium ſuum quam feliciter, quamque diutiſſime incolere queat! Auctör fragmenti, quod hic protulimus, ait: *CSANADINUM* ab *JOANNE XXII* Summo Pontifice Archiepiſcopum Strigoniensem fuiſſe creatum; quæ creatio ſola & unica Conſecrationis gratia circumſcribi omnino debet: cum Prælati coronæ Hungariæ ab nullo alio eligi, vel beneficiis eccleſiaſticis ornari poſſint, niſi ab Regibus ſuis. De more in electionibus Prælatorum a *CAROLO* Rege, cujus tempore *CSANADINUS* Strigoniensis inſulas obtinuit, obſervato, diligentiſſime egi Hiſtor. Diplom. Lib. III. cap. V. & VI. quæ conſule.

dinandus in Alba Regali diademate sacro illo, juxta traditum ab antiquis ritum, coronatus ab omnibus regni proceribus rex salutaretur. Cum itaque rex Ferdinandus statuisset, arcem vi capere instructis ex templo aciebus, præmisit tria peditum millia cum tormentis muralibus, qui secundum muros oppidi paulatim monti successerunt, arcis fronti objecto, quem ut primum occuparunt, machinas circum eum traxerunt, ita, ut tribus e locis, primo prope muros oppidi, deinde ultra cisque montem arcem oppugnare aggredierentur. Conati sunt tum hostes ex arce transitu nostros prohibere crebro explosis tormentis, quorum uno excepto, vani cæteri omnes fuere ictus. Turres & propugnacula assidue a nostris ab oppido percussa fuerunt, quo minus arcerentur alii, qui jam ultra montem pervenerant, a loco opportuno, quem captabant, unde muros diruere, atque demum in arcem superata fossa, evadere possent. Cœpta est circa vesperam oppugnari, detonsæque fuerunt pinnæ murorum: quin etiam globi igniferi treis sub noctem intra arcem coniecti sunt, qui flammæ ingentes excitaverunt: unde cum jam materia correpta arderet, amolientium vim igneam digiti manusque præustæ, donec infuso aceto restincta fuit: aquis etenim magis magisque ceu fomite exardescere consuevit. Mane insequentis diei validissimis creberrimisque ictibus muri magna pars labefactata corruit, & jam altera ex parte propugnacula turresve quatefactæ ruinam minabantur. Quocirca hostes, cum nocte præterita centum prope milites ingenti timore perculsi clam se per muros ex arce demississent, ac trajecto flumine fugæ mandassent, ob paucitatem diffusi viribus, oppugnatione nondum diei unius sustentata, signum ex arce, sublato ingenti clamore, deditionis futuræ nostris dederunt; quam hac conditione fecerunt, ut duobus præfectis cum armis egredi arce liceret, reliqua turba libera quidem illa & intacta, verum inermis abiret. Rex Ferdinandus a meridie arcem ascendens cum delectis procerum, a canonicis pro foribus templi opperientibus (Paulus enim antistes pridie quam castra ad Strigonium mota essent, cum potiore equitum peditumque robore inde profugerat,) post honorificam salutationem factam in divi Adalberti deductus est, ibique laudato Deo immortalis, gratiæ etiam actæ. Deinde tota arce subito perspecta, locisque omnibus accurate exploratis, Wolfgangum Oeder, fortem virum & claro genere natum, præesse arci cum trecentis peditibus jubet. Unde ipse
ad

ad vesperam egressus, iussis præterea per præconem omnibus exire fecum, exceptis, qui custodiæ arcis præpositi fuerunt, in castra rediit. Unde postero die exercitu deducto, peramœna ac virenti in planicie inter montes & condensa nemora Danubio interfluente, citra Wissegradum castris ponendis locum delegit. Ibi, quia tardati propter vias corruptas, & cœnosas angustias currus ægre pertraherentur, illa nocte regia tentoria serius adducta figi non potuerunt; ideoque rex sub papillione illustri & magnanimi viri Petri a Corduba, equorum regionum præfecti, pernoctavit.

Inde haud longe arx super excelsso monte conspicua eminet, natura loci cumprimis munita. Qua in arce corona, quam cœlitus demissam perhibent, regum insigne, perpetuo adservari solet. Quam tamen inde Comes Cepusiensis post regis Ludovici interitum eveſtigio abstulit, scilicet ut suo ipsius capiti imponeretur. Religio est enim, regem appellari eum apud Hungaros, qui non illa corona, adhibitis exquisitis ceremoniis, veluti divino munere fuerit decoratus. Sub arce turris firmissima flumini imminet: unde ex Danubio aqua in arcem inducitur, quæ pridie, quam illuc veniret exercitus, Thomæ Nadaſdino, qui exercitum antecedeſbat, cum CC. equitibus ultro dedita est. Præterea vero ad montis radices & imum ad cliſvum domus amplissima priscorum, ut memorant, regum ſedes, ab inclyto rege Mathia magnificentissime, ac vere regifico ſumtu iuſtaurata exornataque est; intra quam area patentissima, amœnissima & spacioſa porticus ſupraſtructa, horti penſiles, cisternæ ac juxta labra marmorea, conclavia item & cœnationes anguſta, inviſentibus non ſolum voluptati, verum etiam ſummæ admirationi eſſe poſſint. Ea domus, ut fortasſe uni & alteri in Italia oſtentofe extructis ornatiſque tantummodo loci felicitate ceſſerit, ſic longe omnes amplitudine & magnificentia operis ſuperarit. Quamobrem & regi ipſi Ferdinando non temere viſa eſt parum illuſtri in loco, neque idoneo ac tantæ illius magnificentia convenienti exædificata eſſe. Quoniam vero, tametiſi falſo nunciatum erat, Waidæ Joannis cœloceſ auſas adverſo flumine propius aſcendere, atque haud longe a Wiſſegrado conſpectas, Rex continuo & ſuas, quas ſimilem in modum fabricatas habebat, armari juſſit, ac cæteras naves onerarias, quæ commeatum ſubveſtabant, celeriter præire. Adduxerant quidem illô commeatum hoſtes eodem quo capta fuit turris die, eam rati adhuc in fide eſſe Joannis Cepusiensis; ii cum pultarent fores una & altera lapidis jactatio-

ne desuper, & insolenti voce inclamantis famuli cognoverunt, turrim jamdudum a nostris occupatam; quare quam citatissimo gradu ad fluvium deproperantes, navi soluta, priusquam nostri eos assequerentur, utique omnes incolumes evasere. Porro arcis superioris custodes polliciti, si absque ullo maleficio exercitus præterductus fuisset, in proximis castris se deditionem facturos, minime promissa servarunt: qui dein Budam legatis ad regem missis, per conditiones arcem tradiderunt. Cum hæc agerentur, Benedictus Bekeni (is occupante adhuc regnum comite, in jure dicendo regiam personam sustinebat) collectitia manu, ac non invalida peditum colonorum, & neque ita magno numero equitum comparato oppidum Golgotz, id ei loco nomen est, improviso oppugnatum ivit. Quem præfecti, conflata ex agro finitimisque oppidis multitudo bellicosa, in repentino periculo minime obliti virtutis suæ, primo incursum facile rejectum, re infecta pedem referre coegerunt. Rex e Wissegrado exercitu per angustias ducto, secundis castris ad Budam veterem pervenit; hoc nunc loco nomen est, in quo urbs olim clara atque ampla Sicambria fuit condita, si vetustis monumentis creditur, quæ nostra memoria eo loci reperta fuerunt. A Sicambro duce quodam Trojanorum post captam a Græcis urbem domo profugo, qui post longos errores tandem e Thracia illuc profectus, ea loca fertur tenuisse; inde urbem conditam a nomine conditoris appellatam: quæ Romanis orbis terrarum imperio potitis, vectigalis facta, posteaquam imperatum quotannis tributum pendere recusaret, ut esset in reliquum tempus documento cæteris urbibus, ne similem in modum rebellionem facta aut deficerent, aut imperata facere recusarent, a Cæsare Imperatore Valentiniano funditus deleta est, ac aliquot post sæcula rursus ab incolis convenisque a fundamentis usque excitata & instaurata, justæ urbis faciem recepit. Deinde iterum a Carolo Magno, quoniam auxilium adversus se hostibus tulissent, diruta: postremo per Pipinum, ejus filium, solo adæquata, totaque excisa est. Illic commodum castris locatis, magistratus ac cives Budenses venerunt regem salutatum, ac deinde civitatem & arcem (regia ea sedes est) ab hostibus ignavis jam pridem turpiter desertam regis ipsius in fidem & potestatem tradiderunt, quibus propterea a rege liberale responsum datum fuit. Eos deinde domum reversos mox subsequutus est Tomas Nadasdinus, arci seu regiæ Buden-

si præfectus: post hunc Petrus a Corduba magister equitum haud ita multis comitatus, regium vexillum in arcem deportavit, quod præcellæ turris ex fastigio promissum hostibus, paucis tamen, ad alteram ripam in equis discursantibus, civitatem & regiam inclyto Ferdinando jamdudum deditas significavit. Rex, quod serum diei esset, eo die civitatem ingredi noluit, sed in castris consuetudine sua pernoctavit. Mane diei insequentis peditatus cum impedimentis in planiciem jussus pro moenibus descendere, addita quingentorum equitum cohorte, ultra Budam duobus millibus passuum ab urbe confedit, ibique castra locata fuerunt. Deducto peditatu, rex turmas equitum selectiorum ipse ordinavit, ac cum duobus millibus & quingentis luculente armatis civitatem medio agmine ingressus, ubi ad divæ Virginis Mariæ ædem pervenisset, ex equo descendens, cum primis procerum templum ingressus, divinæ rei interfuit: unde postea regressus rursus equum insiliens recta ad regiam processit. Ante eam area ingens patet, ubi in orbem glomerati equites, jam ut discernere nequies, qui primi, qui postremi essent, præeunte eos duce quodam magno natu rei que militaris peritissimo, totam illam aream complerunt agmine conglobato, donec, sub adventum regis, agmen cum delectis procerum continuo subsequens, repente explicati, ordine, quo antea, egressi altera porta in civitatem redierunt. Rex arcem ingressus, pro ponte domus regię equo decenter in gyrum flexo, ac temporis puncto circumacto, mox lætus & pontem superavit, & ex equo descendens in penitiora ædium regiarum concessit. Inde exutus panoplia togatus cum regni proceribus & marchione cæterisque ducibus accubuit. A prandio consultatum ubi aliquandiu fuisset variis de rebus, omnia arcis loca visum ivit, nihil plane relinquens inexploratum; ac non mediocriter admiratus est Mathiæ regis operum magnificentiam inter cæteras aliorum regum substructiones immani impendio excitatas.

Budæ situs etsi non est pari magnitudine, tamen Romanæ regię & Vaticano cum Janiculo conjuncto haud multum absimilis est; uno præterea eodemque fato, anni intra spatium prope unius utraque bis capta fuit, verum diversis a gentibus. Urbs montis oblongo dorso imposita, ac minime in latum porrecta duabus tantummodo viis frequentatur. Antequam a Turcis accensa conflagraret, cum mercatorum tum optimatum amplissimis ædibus plerisque ad

Ita-

Italicorum ædificiorum symmetriam constructis perinsignis fuit. Septentriones versus ad imum montis clivum Danubius urbem, quantum est longa, præterlabitur. Ad meridiem & sub occidentem solem colles vinetis undique exculti: ad exortum arx urbi contigua, Cujus e regione ad alteram ripam oppidum Pesta situm est, ante cladem a Turcis illatam & incendium illud hostile, locuples admodum & copiosum. Ex urbe ad arcem viæ duæ amplæ fuerunt, ante eam area ingens est, cujus in medio signum positum erat Herculis, opus Mathiæ regis cura & impendio conflatum, ac cum quovis opere vetusto conferendum. Id cum aliis signis duobus intra arcem pro foribus locatis Turcæ avulserunt, basibus tantummodo marmoreis relictis. Inter aream arcemque fossa ducta est lata pedes triginta, quæ committitur ponte. Prima facie ædes Cæsaris Sigismundi immani substructione, mole magis, quam pulchritudine visendæ, cum turri quadrata, sex alias turres continent latitudine incredibili, nomen inditum imperfecto operi ex re, siquidem *Schonka* Pannonii *inabsolutum* appellant (1). Inde altera intra arcem area, cujus parte ab una versus flumen visuntur ædificia, inchoata a Mathia rege amplissima postibus & gradibus fenestrisque ex lapide porphyrite, cum supercolumniis & Lapitharum pugna ex ære mirifice cælata, que vel una domus si absoluta esset, regia insignis foret. Ex ea area ponte aditur regia interior, in qua aulæ amplissimæ cœnationes, & conclavia cum inauratis laquearibus; solaria præterea ac porticus regificum in modum, ac nullo non magnificentiae genere sunt exornatæ. Præcipuum inter hæc ornamentum Bibliotheca altissimo fornice a Mathia rege sumptuosissime comparata, ac omnium linguarum libris, præcipue græcis ac latinis selectioribus referta, quam complures bibliocleptæ postea expilarunt, rege Vladislao ac filio, ut aliarum rerum negligentibus, ita & conservandæ rei incomparabilis parum studiosis (2). Jam vero cum advesperasceret, rex, commissa arcis custodia Tomæ Nadasdino, impositisque præfidiis, in

(1) *Csonka* Pannoniis mancum, mutilum, notat; quam ob notionem ea turris in Decreto III. Vladislai Regis art. LXII. turris. manca dicitur. In carceres deinde fuisse conversam, in quibus graviorum criminum rei detinerentur, ex indicato ante loco intelligitur. Quippe appellantis summum Pontificem, in seio Rege, hæc pœna ibi dictatur: Portatores autem conquestuum sive sint Spirituales, sive Sæculares, sive Religiosi, captiventur, & manibus Regiæ Majestatis præsententur, ad turrin mancam, pro infligenda illis pœna, imponendi.

(2) Id enim vero ita prorsus est. Elegantissimus codex Cæsareus Hist. Prof. LXVI. qui Philostrati opera, in Latinum sermonem a BONFINIO conversâ, habet, similem prorsus laudem, JO-

in castra sese contulit. Eodem die, qua hora rex Budam ingressus est, globus hostilium equitum ausus propius ripam fluminis adequitare, duobus majoribus tormentis explosis, longius repulsus confestim diffugit. Castris loco in planicie patenti capto secundum flumen in medio regia tabernacula fixa explicataque fuerunt arcis forma quadratæ: murus circumductus erat cum propugnaculis turrium instar fastigiatis, hic murus exiguo intervallo dirimente cætera tentoria non contingebat, totus ipse pervius, intra quem regii corporis custodes diverfabantur. Porta tantum una aditum præbuit ad Augustale, inde transitus erat unum alterumque in tentorium, in quibus interdiu regius senatus habebatur. Secundum ea cubiculum erat ex pictis tabulis rotundum solutile, ut ubi usus postularet, promotis castris, alio transportari commode posset, in quo rex noctu quietem cepit. Circum omnem illam regiam per vices quadringeni milites quot noctibus sub dio excubabant. Accepto deinde rumore de adventu regis Ferdinandi, Budam cives Albenfes, missis in castra legatis, similiter Ratiani insulares & ipsi ultro sese dediderunt. Sub idem ferme tempus Cacianer cum firmo præsidio Pofonii relictus, educta non magna manu, coactaque colonorum ex agris multitudine, Nitriam improvise adortus, oppugnare una cum arce, mox sua sponte deditam cepit; qua quidem accepta, complures ad fines Moraviæ arces ultro deditionem fecerunt.

Inter hæc Orator Waidæ Moldaviensis, qui mense Majo Vratislaviam quoque ad regem venerat, itinere per Poloniam facto, quoniam intuitum erat ei per Transylvaniam venire; post ridie quam Budam venerat, in castra ad regem deductus est. Is secundum literas principis sui recitatas, perbrevis oratione usus, quæ in mandatis habuit summam explicavit: Cætera, quæ commissa erant ei seorsum dicenda, secreto in regio senatu exposuit. Dein concione dimissa, equi Turcici duo cum forma, tum pernicitate pedum excellentes, regi Ferdinando ab eodem principis nomine muneris dati. At neque tum flagrantibus civili bello Pannoniis, Turcæ irrequietum hominum genus, qui in regni finibus assidue hærent, per id tempus armis abstinuerunt. Nacti occasio-

JOANNIS GREMPERII manu adscriptam, ostentat: Mihi hunc librum dari iussit serenissima Regia Majestas Hungariæ & Bohemiæ WLADISLAUS in præsentia D. WOLFGANGI PULSPERGER, Camerarii intimi, & Generosi STEPHANI de ZINTZEN-DORFF anno XIII. penultima Decembris.

nem ad arcem Nemethi transito flumine, cum pedites, tum equites omnem circa agrum populabundi pervaserunt; quos prædam ante se agentes, ac hostium securos, collecta subito agrestium manus ad III. millia infecuta est, & præda onustos inopinato aggressa, hanc fere omnem recuperavit, illos magna ex parte inscientes oppressit. Porro Turcarum equites complures ausi latius vagari, & usque ad Palmam castellum excurrere, Francisci Zay, strenui audacisque viri opera intercepti, partim trucidati, partim capti sunt, e quibus tres Budam ad regem adduxit. Eos rex, suadentibus multis, ut securi percuterentur, servatos cupiens, illustri viro D. Antonio à Mendosa Cæs. oratori in servitutem dedit. Turca Valentinus, quem supra memoravi, relicto Waida rursus ad regem Ferdinandum transisse, qui sæpe multis egregiis facinoribus editis, feliciter adversus Turcas pugnavit, circiter CCCC. equites, e quibus plerique desultorios equos ducebant, in castra secum adduxit, strenui sane cum equi, tum viri animos plane Martiales præ se ferebant. Jam vero satis constat, regnum omne Pannoniorum in diœceses sive conventus, quos Pannonii comitatus appellant, divisum esse; e quibus tres uno eodemque die regis Ferdinandi & Joannis Waidæ litteras acceperant. Hic in suis minaciter vetuit, quo minus regiam epistolam resignarent, aut legatos audirent, si qui missi a rege Ferdinando ad eos venissent; Rex contra benigne omnes ad comitia, Budæ Calendis Septembris agenda, invitavit. Tametsi vero maxime dedita fuerit illarum regionum nobilitas Stephano Verbeto, quos immodice disertus sæpissime prolixis concionibus inter eos habitis, sui imprimis fecerat studiosos, quorumque opera res ad novas moliendas, ad concitandos plebis animos, & seditiones consciscendas, sæpe numero abusus fuit: tamen quod inhumanum facinus putaverunt esse, etiam hostium litteras non inspicere, multo magis vero impium, principis epistolam aspernari, post longam disceptationem vicit pars sanior, quæ censuit, utriusque litteras recitari oportere: quibus perlectis, factum apud comitem hoc modo purgaverunt: Regis Ferdinandi litteras consulto quidem a se lectas fuisse, ut, si aliqua in eis essent, quæ scire interesset illius, extemplo eum facerent de rebus omnibus certiolem. Vocari se ad comitia Budam; proinde nisi ipse Ferdinandum ante Calendas Septembris armis Buda regnoque exigeret,

geret, quo ad comitia ab illo accersiti essent, necessitatem sibi impositum iri, eo proficiscendi, & exequendi iussa Regis, cum viribus, tum jure superioris. Pridie Calendas Septembris, cum jam decimum diem rex Ferdinandus ante Budam in castris mansisset, ac ne fama quidem tenuis de hostium exercitu, an esset ullus, aut ubi confedisset, quoque iter teneret, vulgaretur, nisi quod comes Cepusienfis jam trans Tybiscum cum exigua manu suorum profugisset: quoniam appetebat dies comitiorum, colligere vasa jubet, ac omnes equestres pedestresque copias intra urbem reduxit. Equitibus hospitia per oppidum divisa; pro mœnibus secundum flumen pedites collocati fuerunt. Sub idem tempus Austriensium Stiriorumque equitum turmae aliquot cum peditibus quingentis, collectis ad hæc circiter mille agrestibus, fines Austriæ contiguos ingressæ, hostium manipulos, qui populari finitimos agros cœperant, facile propulsarunt. Exinde Sabariam, arcem & oppidum juxta egregie munitum accipiunt in deditionem. Quin etiam nuntiatum est, adversus comitem Christophorum de Frangepanibus apud Croatas, duce Ludovico Pecri, nostros prospere dimicasse: illum, accepto vulnere, equi tandem beneficio ex fossa, quo se præcipitarat, emersum difficulter evasisse. Verum enim vero, Rex intentus in occasionem, hostem suis in sedibus persequendi, præter cætera Budam accedere jussit classem Myoparonum, quibus præfuit Petrus Radai, cum aliis belli artibus, tum hoc navalis pugnae genere præcipue exercitatus (1). Eorum strenuam juxta ac perfidelem operam Rex ipse grate collaudavit; siquidem ante menses quatuor regio stipendio conducti, neque Waidæ præmiis ac pollicitationibus adduci, neque terreri minis illius potuerunt, ut transversum unguem a fide regi data officioque discedere vellent. Quin etiam ausi sunt, in conspectu comitis arcem ac civitatem Budensem medio flumine summa celeritate præterire, illoque nequicquam prohibente, interim jacentes in eum ludibria, usque Wissegradum adnavigarunt: ac rursus in redeundo prætervecti, tametsi ex utraque ripa tormentis peterentur, sublato iterum clamore, impune, unde ascenderant, revertuntur. Illorum naves ad hunc modum factæ sunt & armatæ: longitudine pedum quadragenæ, planæ minimeque,

(1) Hæc & quæ sequuntur, diligentius narrat URSINUS noster sub finem libri tertii; ubi scribit, Stephanum Rewai a Ferdinando Rege Classi huic fuisse præfectum.

que, ut cætera navigia, carinata, tricenos epibatas singulæ accipiunt; qui remigandi periti, palmularum creberrimo pulsu feruntur incredibili celeritate adverso etiam flumine. Ad puppim tormenta singula posita sunt, in qua & decurio stans, quid opus facto sit, identidem commonet. Ipsi hastas suffixas singuli præ se habent, scuta concava picturata tergo sustinentes, aut lateri apposita. Mira vero agilitate naves quovis impelluntur, sive in orbem actæ, sive ex transverso ductæ. Ibi tum edito simulacro navalis pugnae, mira agilitate navibus circumactis, pars secundo, pars adverso flumine congressi, industriæ suæ specimen Regi ac cæteris, cum voluptate summa spectantibus, exhibuerunt. Sub hosce dies civitates montanæ, apud quas argentariæ secturæ sunt & fodinæ metallorum, & ipsæ, missis legatis, singulæ pollicitæ, se Regis imperio obtemperaturas, continuo in fidem receptæ sunt. Quoniam vero exploratoribus, qui non pauci in castris latenter ac Budæ versabantur, metus incutiendus erat; ad illos quoque deprehendendos non mediocris cura adhibita est: e quibus Andreas Diacon, comitis Cépusiensis ab epistolis, ab eoque Budam explorandi causa missus, tum quæ antea in castris, tum quæ proxime intra civitatem acta fuerunt, ad illum perscripserat. Cum literæ deprehensæ rem manifeste coarguerent, Rex, tanti facinoris compertum, supplicio dedi jubet. Itaque laqueo gula interstricta in publico enectus, secundum Danubium, ut esset documento aliis, ne talia de cætero audent, sublimis pependit. Inter hæc Vesprimium arcem, quam hostes mense Junio occupaverant, amplissimi & constantissimi viri Tomæ à Zalahaza antistitis milites eo missi, facile recuperarunt; qui cum essent haud admodum multi, colonos passim ex agris in auxilium exciverunt, arcemque hostium unam haud longe a Vesprimio ad deditionem compulerunt, alteram obsessuri, in quam uxorem Francisci Bodo, Comitis Joannis fidem secuti, sese recepisse, constanti jam ac prope certo rumore jactabatur. Traducta deinde parte altera copiarum ultra flumen, nautici milites, qui ripam ulteriorem tenebant, graves primum civibus Pestæ, ac deinde nostris, neque ab injuria sibi temperantes, Germanos subinde lacessere; donec orto certamine inter paucos, præbita occasio est stringendi ferrum militi nostro, ibi confestim, signo dato, ad arma concurrere: & gliscebatur jam prælium, compluribus utrinque trucidatis, quod intercurfu postre-

postremo Ducum ac centurionum ægre sedatum est. Discrepant rumores de causa subitæ & non utique incruentæ seditionis: satis quidem constat, ex levi initio coortam incruduisse. Remex quidam perpulerat cubito militem Germanum; qui continuo stricto ense cum illo expostulare cœpit: pax de more & militari instituto à Germanis, qui tum pauci præsto erant, utrique imperata: ab Ungaris, numero & armis instructoribus, non est accepta cum gentis ludibrio. Quamobrem ira etiam ob contemptum Germanos clamore ingenti excitos ad arma stimulavit, qui utique non a sævitia sibi temperaverunt, innoxiiis etiam quibusdam, ut sit in militari seditione, violatis. Pannonii, qui comitis Joannis rebus studebant, ad augendam invidiam nationis, cæsorum numerum inter suos augebant, conquesti de inaudita crudelitate, cum e ducentis, quos cecidisse in illa seditione jactaverunt, plures innoxios, effractis ædium foribus, & facta a nostris irruptione, interemptos fuisse memorarent. Atqui postremo revera compertum est, undetriginta tantummodo utrinque confectos fuisse. Jam fama certior invaluerat, comitem Cepusiensem copiis equestribus pedestribusque conflatis, castra ad Tybiscum posuisse: quocirca comiti Nicolao a Salma datum negotium, eo cum exercitu proficiscendi, & persequendi hostem. Qui delectorum peditum III. millia, mille circiter equites Germanos, M.CCC. levis armaturæ, cum tormentis undeviginti & navigiis ad pontem instituendum cæterisque impedimentis, haud ita quidem amplas, verum egregie instructas copias recta adversus hostem duxit. Post diem septimum quam exercitum Pesta eduxerat, equites circiter LX. levis armaturæ, qui explorandi causa in ea loca ex hostium castris pervenerant, conspicati currus, quibus commeatus nostris supportabantur, adortique subito incurfu diripuerunt. Quare postero die missi equites Germani gravis CCCC. levis armaturæ CCC. & totidem Pannonii de integro commeatum ad exercitum jam inopia rerum, præcipue panis vinique, laborantem adduxerunt. Dum ea aguntur, contaminavit successum rerum & eventus prosperos Casimiri Marchionis interitus, qui morbo, quo in castris laborare cœpit, in triginta prope dies graviter afflictatus, diem suum obiit, ingenti cum luctu tum Regis tum exercitus totius. Communem vero hunc dolorem aliqua ex parte allevavit nuncius de iterum profligato comite Christophoro apud Croatas, re bene gesta ab Georgio Buchemio Austriensi, & Francisco Batiano Satrapa Croatiæ.

In

Inter hæc miratus magnopere rex tabellariorum ad exercitum moram, a Thurzonis Alexii nuncio, qui tuta per loca & ambages Budam redierat, certior fit de suis comprehensis in via: quos hostes primum, ut literas comessent, adegerunt; deinde pro innata feritate ac insolenti barbarie, inhumanæ adeo rei spectaculo nondum satiati, innoxios crudelissime obtruncarunt. Jam vero cum haud longe ab Agria exercitus abesset, quo erat commeatus causa iturus, cives ultro ad comitem Nicolaum in castra profecti, oppidum & arcem tradiderunt, pollicentes se imperata facturos: quibus ille nihil mandavit, præter commeatum venum ad exercitum ducendum. Quod ubi se facturos quamprimum recepissent, comes, relicto ad Agriam itinere, recta ad hostem contendit; quo profecto, immemores promissi Agrienses, exercitum commeatu juvare neglexerunt: itaque comes ægre patiens verba sibi data esse, Joanni comiti ab Hardeck negotium dat, Agriam diripiendi: unde cum cives tum sacerdotes locupletiores, antequam nostri Agriam attigissent, profugerunt, ac res omnes, etiam frumenti quidquid tolli potuit, secum asportarunt. Relicti illic sacerdotum ministri, inermem plebleculam intra arcem compulerunt, quam haud diu sunt tutati: siquidem ad primum tormenti mediocris ictum conterriti, ac solo ex adspectu adventantium nostrorum metu perculsi, qui portis nequieverunt evadere, de muro ac fenestris præcipites sese foras ejecerunt, ac cursu inde concitato, in proximos saltus diffugientes & trepidi sese abdiderunt. Arce præfidiis nudata, ac vacuo civibus oppido comes potitus, quidquid reliquum erat frumenti vinique, quod fugientes illi, & in tanta trepidatione immemores abducere non potuerunt, curribus impositum exportari ad exercitum curavit. Jam bidui viam ultra Agriam processerant, cum hostes & virium fiducia suarum, & loci opportunitate inducti, cognita præterea paucitate nostrorum ex castrorum exiguitate, statuerunt, consilio inito, nostros inopinantes nocte proxima in castris adoriri; hora composita circa intempestam noctem cum ingenti clamore, quo nostros territarent, fecere irruptionem; & prima expugnata custodia, eo usque loci, ubi tormenta machinæque bellicæ collocatæ erant, pervenerunt, illas securibus prævalidis cædentes. Quorum impetum pedites admodum pauci fortiter sustinuerunt, donec aliis tormentis in hostem directis, acieque nostrorum instructa, omnes repente in fugam dati terga verterunt, tanta trepidatione fugien-

gientes, ut plerisque amant exciderent: cristæ enim, & apices, hippoperæ, arcus, pharetræ & cuspidum fragmenta, atque hoc genus arma passim ab insequentibus nostris per viam inventa fuerunt, quæ facile illorum præcipitem fugam & trepidationem coarguerunt. Exinde comes Cepusienis castra sua moturus, prope arcem Tokai, ut tuto & otiose impedimenta transportarentur, & peditatus incolumis flumen transfret, studio celandi nostros, quid ageret, minime vero, quemadmodum spes ei facta erat, decertandi, circiter duo millia equitum e castris adversus copias nostras eduxit, qui jam in conspectu erant loco editiore. Ibi comes Nicolaus levis armaturæ cohortem subito præmisit, quæ se hostibus offerebat, si forte ad pugnam allici potuissent; ipse cum agmine quadrato, non magno dirimente intervallo, subsequutus est. Jam ubi nostri equites propius hostem adequitarent, & primi utrinque invicem aperto campo congrederentur, signo dato, quo nostri dilapsi sunt, comes machinas treis exoneravit haud frustra; aliquot enim equites collisi fuerunt, unde trepidatio & fuga inter illos orta. Dum hæc ita geruntur, jam ille optato in loco castra locaverat, conatus nostrum exercitum per angustias trahere, quas obsederat, & in quibus ægre terni pedites incedebant. Atqui nostri milites certaminis avidi nihilo segnius secuti, facile ac sine periculo eas angustias superaverunt, atque haud amplius duo millia passuum a castris hostium castra sua posuerunt; quo facerent illis decertandi iniquissimo etiam in loco constituti potestatem. Ibi sub noctem peditatus equitatusque altera parte, quam in armis esse comes imperavit, in excubiis collocata, suspicatus id, quod accidit fore, ut noctu hostes iterum castra invaderent, ne incautos inopinantesque aggrederentur, procuravit. Consilio inito statuit & imperavit hostis, ut præmissæ equitum turmæ cum robore peditum trifariam castra regia post noctem concubiam oppugnarent; ipse circa diluculum, si res ita postularet, illis, prælio fessis, mature cum reliquis copiis adhuc integris infecutus subsidio veniret. Dicto paruerunt omnes, eratque injecta cunctis pugnandi alacritas. Itaque expectato tempore, summa vi in castra, edito terrifico clamore, irruerunt, ac jam aliquot cæsis, una ex parte capta tormenta in nostros converterant: quos equites nostri, ex equis desilientes, pro castris totis viribus connixi repulerunt, perpaucorum cædes uli, complurimis hostium & præstantissimis quibusque trucidatis. Cecidere

in

in ea pugna Lucas Mariai, dux agminis ac præcipua vir audacia, & qui haud parum in re militari usum habebat. Præterea duo Polonorum duces principesque viri, qui auxilia usque e Sarmatia clam, & rege ipforum insciente, DCC. tantummodo capitum adduxerant, quorum major pars capta venit, pauci fuga elapsi, reliqui inter pugnandum interfecti fuerunt. Simul ac cæsi fugatique fuerunt hostes, comes Cepusiensis, audito fugientium tumultu, immemor promissi, continuo & ipse scdam in fugam se conjecit adhuc ante solis exitum, priusquam fulgorem armorum, quorum increpitu pene exanimatus erat, oculis cerneret: qui, jam pridem facto ad hoc ponte, trans Tybiscum, equo non bellatori, sed pariter fugaci impositus, semiermis avolavit. Quamobrem ingens timor subito omnem exercitum occupavit, consecutaque est illum fugientium perterrita multitudo, ex quibus plures, jam ponte jussu illius post se interseisso, flumine submersi perierunt, magnum præterea ex eis numerum nostri insecuti occiderunt. Exorto dein sole, Nicolaus comes equites nonnullos misit prospeculatum ad proximos montes, in quos hostes aliquot in fuga delapsi, locorumque ignari inciderunt; qui forte oblatis, a nostris magna ex parte concisi interemptique sunt. Cæterum Ekus inter hæc ad exploranda hostium castra missus, cum delecta militum manu, ut vidit sine firmis præsidiis esse, comiti renunciat, ut se cum omni exercitu subsequatur; itaque castra aggressus primo impetu cepit. Hostium plures interfecti, multi in Tybiscum fuga præcipitati, interierunt. Jam potiti castris Germani, cum ex arce Tokai, quæ venire in deditionem recusavit, complures ex nostris tormentis petiti occiderentur, comes Nicolaus cum Ekio consilium iniit, de arce quam maturime expugnanda. Interea temporis pulvis tormentalis per globos igneos, quos nostri intro adegerunt, accensus, turrim, in qua repositus erat, edito horribili fragore, funditus disjecit: unde reliqua ædificia, flamma accepta, haud aliter, atque de cælo tacta, penitus conflagrarunt. Qui intra arcem fuerunt circiter CCCC. alii ruina oppressi corruentium parietum & contignationum perierunt, reliqui, quos nondum fatale incendium consumpserat, ad unum omnes, arce vi capta, fuerunt interfecti. Cum aliis manifeste prodigiis missis, tum hoc tam repentino incendio, facile omnes mortales persuasi fuerunt, divina ope bellum & ductu numinis administrari; jam pridem adversus parricidam ac tyrannum iuste pie-

pieque susceptum, & prospere hactenus ac feliciter gestum. Hostes multitudine longe superiores nostros iniquo loco & maxime alieno aggressi, à paucis admodum ex castris repulsi, inhonesta fuga repente salutis suæ consulebant. Arx hostilis, incendio sua prope sponte excitato, mirabilem in modum deflagravit; eodemque denique die (quod cui mortalium non sit admirationi?) comes Christophorus, quo in uno Joannis Cepusiensis spes positæ erant omnes, apud Croatas, cum arcis Warasdino speculandi causa succederet, vir animi audacis & incauti, æneo ex tormento ictus, letali vulnere accepto, subito inter manus suorum expiravit; in conflictu ex nostris haud amplius quinquaginta desiderati; hostium ad mille capita perierunt. Eat nunc ille patria extorris, quam perfidiæ scelere impie ac turpissime à se desertam, teterrimis hostibus diripiendam reliquit: exutus copiis & opibus, quas furtis ac rapinis, cæterisque malis artibus partas iniquissime possedit: sede regia exturbatus, quam contra jus fasque omne, sanctissimorum foederum oblitus, invaserat: Eat, inquam, ille, ac doceat humanum genus, non impune ea, quæ sancta sunt, inter mortales violari. Tertio post die quam prælium fuit commissum, tabellarius à comite Nicolao ad Turzonem è castris remissus, noctu Pestæ incidit in Thomam Nadasdinum, à quo ad regem e vestigio fuit deductus: cui quærenti, Satin' salvæ? prorsus nihil respondit: interrogatus deinde, cur taceret? ait, se, antequam in castra iret, adauctum ab domino suo jurejurando, nihil rerum novarum cuiquam prius enunciaturum, quam ad se Budam reverteretur: neque literas, nisi per vim summam adauctum, alii traditurum. Cujus constantia ac fide comprobata, rex & fascem literarum restituit, & dimissum ad Turzonem abire sivit, haud ægre passus, illum prius rerum in exercitu gestarum fieri certiolem, quàm ipse quicquam cognosceret. At Turzo commodum literis acceptis, ad Regem in arcem ire maturavit, cui literas reddidit à Comite nuncias victoriæ memorabilis illius & admirandæ. Præstabile verò exemplum regis continentis vel hoc erat, quod in tanta rerum maximarum expectatione, animo fluctuante diversissimarum æstu cogitationum, fascem literarum non religarit, in quo præsertim epistola ad se missa contineretur. Accepto tam læto nuncio Rex, Dei immortalis beneficio partam victoriam eidem relaturus acceptam, ex arce in ædem Virginis, longo nobilium purpuratorumque ordine comitatus, descendit; ibique publicè illius

tam manifestæ benignitati, quod se victoriæ compotem fecisset, laudes gratiasque egit. Haud unquam alias Germani militis virtus & patientia in bello magis enituit. Complures enim dies panis vinique indiga multitudo, sola carne, ac plerumque rancida, neque ea ad desiderii satietatem naturalis, vescebatur. Cotonia ac cætera hortensia poma ad ignem tosta panis tum usum præbuerunt. Hac tanta in penuria rerum, & comeatus inopia cruciatus miles, ac pene fame peremptus, nec mussare visus, haud secius Imperatoris dicto paruit, tum ad alia quævis ministeria gravia ac periculosa obeunda, tum ad pugnam capeffendam mire alacer & promptus. Cæterum tam lætos victoris exercitus animos acerbo ac funesto casu necessitas fatalis summopere conturbabat, properata morte sublato Comite Friderico Nouæ Aquilæ, qui ingenii altitudine, eruditionis cultu ac nitore, animi præstantia, ac corporis dignitate, totius nobilitatis Germanicæ faciliè Princeps; ac nuper admodum ad exercitum profectus, in primis militiæ rudimentis, cui ultro nomen dederat, eam, pro dolor! infeliciter auspiciatus, insanabili ventris profluvio viribus exhaustus, inter arma ac militares strepitus miserabiliter cum morte vitam commutavit.

CASPA-